

ALFONS KLAFKOWSKI

REORGANIZACJA PAŃSTWA NIEMIECKIEGO NA ZASADACH POCZDAMSKICH

Rozwój sił demokratycznych, zorganizowanych w Niemieckim Kongresie Ludowym oraz wszystkich jego organach, znalazł formalne ujście w akcie proklamacji Niemieckiej Republiki Demokratycznej dnia 7 października 1949. Jest to data treści symbolicznej, gdyż nie tworzy ona niczego, daje tylko formalny wyraz temu, co się już materialnie ukształtowało. W pewnym sensie data 7 października 1949 stanowi chronologiczny etap w logice rozwojowej prawa narodu niemieckiego do samostanowienia.

Zasady poczdamskie określiły program okupacji i kontroli czterech mocarstw nad Niemcami. Program ten jest sformułowany na ogół jasno, unika dwuznaczności. Wszelkie luki czy też niedopowiedzenia w tym programie dopełnione zostały w drodze praktyki z okresu czterostronnego działania mocarstw w Niemczech. Dopełnienie stanowią również liczne oświadczenia i noty dyplomatyczne, prostujące wszelkie odstępstwa mocarstw zachodnich od zasad poczdamskich.

Reorganizacja państwa niemieckiego na zasadach poczdamskich została naświetlona szeroko i wyraźnie w dwóch aktach międzynarodowych, które ogarniają całokształt tego zagadnienia. Akty te stanowią:

a) Oświadczenie ministrów spraw zagranicznych ośmiu państw — odnośnie do decyzji konferencji londyńskiej w sprawie Niemiec, opublikowane dnia 24 czerwca 1948 w Warszawie (przytaczane w dalszym ciągu jako Oświadczenie Warszawskie).

b) Deklaracja ministrów spraw zagranicznych ZSRR, Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Polski, Rumunii, Węgier i Niemieckiej Republiki Demokratycznej — w sprawie uchwał nowojorskiej narady trzech mocarstw o remilitaryzacji Niemiec zachodnich, opublikowane w Pradze dnia 19 października 1949 (przytaczane w dalszym ciągu jako Deklaracja Praska).

Oświadczenie Warszawskie stanowi niejako zapowiedź ostatniej fazy rozwojowej prac organizacyjnych Niemieckiego Kongresu Ludowego. Deklaracja Praska zawiera już podpis ministra spraw zagranicznych Niemieckiej Republiki Demokratycznej, biorącej czynny udział w tej konferencji na zasadzie równości.

Oba te akty międzynarodowe zasługują na szczególną uwagę przy okazji omawiania reorganizacji państwa niemieckiego na zasadach poczdamskich.

1

Oświadczenie Warszawskie nosi wszystkie cechy dokumentu o charakterze wykładni umowy poczdamskiej. Podkreśla ono, że decyzje konferencji londyńskiej trzech mocarstw zachodnich z dnia 7 czerwca 1948 zmierzają do ostatecznego rozbitcia i rozczłonkowania Niemiec. Rezygnując z uznania, chociażby w słowach, politycznej i gospodarczej jedności Niemiec, konferencja londyńska przygotowała utworzenie rządu dla zachodniej części Niemiec, oddzielonej od reszty Niemiec wskutek separatystycznych posunięć Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji. W tym celu przewidziano zwołanie zgromadzenia ustawodawczego, z którego ma nastąpić wyłonienie rządu powołanego przez zachodnie mocarstwa okupacyjne. „Oznacza to — głosi Oświadczenie Warszawskie — że między Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią i Francją została zawarta transakcja w sprawie politycznego i gospodarczego rozbitcia i rozczłonkowania Niemiec oraz stworzenia w strefach zachodnich takiego separatystycznego rządu, który by przeciwstawił się słusznym żądaniom narodu niemieckiego w sprawie jedności i demokratyzacji Niemiec“. Krok ten został podbudowany tzw. reformą walutową, wprowadzającą odrębną markę dla zachodniej części Niemiec i wnoszącą wskutek tego w stosunkach ekonomicznych mur między zachodnią częścią Niemiec a resztą Niemiec. Strona polityczna tych separatystycznych posunięć trzech mocarstw zachodnich znalazła wyraz w statucie okupacyjnym, przedłużającym okupację Niemiec i uniemożliwiającym zawarcie traktatu pokojowego z Niemcami. Omówiwszy te zagadnienia Oświadczenie Warszawskie stwierdza: „Taka polityka władz amerykańskich, brytyjskich i francuskich, prowadząca do ujarznienia ludności niemieckiej i do zwłoki w uregulowaniu problemu pokoju w Europie nie da się pogodzić z zadaniem przekształcenia Niemiec w miłujące pokój i demokratyczne państwo ani też z dążeniem narodów do jak najrychlejszego ustanowienia demokratycznego pokoju w Europie“.

Na podkreślenie zasługuje, że Oświadczenie Warszawskie wyraźnie stawia sprawę całkowitego odsunięcia partii demokratycznych, związków zawodowych i innych demokratycznych organizacji niemieckich od decyzji w sprawie struktury państwowej w zachodnich strefach Niemiec. Wysuwając to zagadnienie, Oświadczenie Warszawskie domaga się zlikwidowania hitlerowskiej centralizacji administracji państwowej Niemiec, gdyż to zapewni jedność Niemiec i przebudowę państwa niemieckiego na zasadach pokojowych i demokratycznych, pod warunkiem, że organizacje demokratyczne otrzymają możliwość swobodnej działalności.

W tekście Oświadczenia Warszawskiego uderza sformułowanie zawarte w punkcie 3, że plany anglo-amerykańskie mają na celu rozczłonkowanie Niemiec, „co prowadzi do zniweczenia samodzielnego państwa niemieckiego“. A więc z tego wynika, że wszystkie państwa podpisujące Oświadczenie Warszawskie zajmowały stanowisko, iż państwo niemieckie istnieje. Znalazło to swoje dopełnienie w konkluzjach, ujętych w punk-

cie 8. Trzecia konkluzja domaga się, aby zgodnie z umowami w Jalcie i Poczdamie utworzony został na mocy porozumienia między rządami czterech mocarstw okupacyjnych tymczasowy, demokratyczny, miłujący pokój rząd ogólnoniemiecki, składający się z przedstawicieli demokratycznych partii i organizacji niemieckich — w celu stworzenia gwarancji przed wznowieniem agresji niemieckiej. Jest to sformułowanie szczególnej doniosłości zarówno prawnej, jak i politycznej. Min. Zygmunt Modzelewski, komentując Oświadczenie Warszawskie w przemówieniu sejmowym, stwierdził nawiązując do tego punktu, że dokument ten zasługuje na szczególną uwagę: „... również z tego względu, że stwarza perspektywy dla narodu niemieckiego, perspektywy możliwości jego demokratycznego i pokojowego rozwoju, stwarza, że tak powiem, wyjście wydawałoby się z beznadziejnego chaosu, w jaki wtrąca go egoistyczna polityka magnatów finansowych świata. Wyjściem tym jest propozycja wyłonienia demokratycznego rządu Niemiec, z którym Oświadczenie nasze przewiduje zawarcie pokoju zgodnego z uchwałami poczdamskimi, a więc zgodnego z wykonaniem szeregu warunków tam zawartych, jak demokratyzacja, denazyfikacja itd., i wreszcie wycofanie rok później okupacyjnych wojsk z Niemiec i w ten sposób zakończenie procesu likwidowania skutków wojny na terenie Niemiec“¹⁾.

Tezy Oświadczenia Warszawskiego znalazły zdecydowany wyraz w deklaracji rządowej premiera Otto Grotewohla, wygłoszonej w kilka dni po akcie proklamacji Niemieckiej Republiki Demokratycznej²⁾. Pierwsze zdania tej deklaracji brzmią: „Utworzenie tymczasowego rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej jest wyrazem niezłomnej woli demokratycznych sił narodu niemieckiego do przewyciężenia katastrofy narodowej i ujęcia swych losów we własne ręce. Utworzenie tego rządu jest wyrazem faktu, że demokratyczne siły naszego narodu nie zamierzają pogodzić się z rozczłonkowaniem swej ojczyzny i ujarzmieniem jej zachodnich obwodów, lecz przeciwnie, pełne są żelaznej woli toczenia wytrwałej walki o przywrócenie jedności Niemiec oraz ich suwerenności na podstawie demokratycznej i pokojowej“. W innym miejscu tej deklaracji rządowej premier Otto Grotewohl oświadczył, że niebezpieczeństwo wojny imperialistycznej postawiło przed narodem niemieckim „zadania stworzenia efektywnego i silnego kierownictwa do walki o zjednoczenie Niemiec, o demokratyczną rekonstrukcję i pokój. W tym celu proklamowaliśmy Niemiecką Republikę Demokratyczną i utworzyliśmy jej rząd tymczasowy...“ Deklaracja rządowa sformułowała program prac Niemieckiej Republiki Demokratycznej, pokrywający się w pełni z programem poczdamskim oraz z jego interpretacją, zawartą w Oświadczeniu Warszawskim. Można więc stwierdzić, że rozwój sytuacji międzynarodowej po-

¹⁾ „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i dokumenty“, s. 81—92; przemówienie min. Modzelewskiego cytowane s. 97.

²⁾ „Wolność“ z dnia 20 października 1949 nr 236: „Deklaracja rządowa premiera Niemieckiej Republiki Demokratycznej“.

twierdził w całej rozciągłości przewidywania Oświadczenia Warszawskiego. Ostrzeżenia w nim zawarte co do skutków łamania programu poczdamskiego przez mocarstwa zachodnie pozostały bez echa w ich polityce zagranicznej. W tych warunkach III Niemiecki Kongres Ludowy uznał sytuację za dojrzałą do działania na zasadzie przejścia inicjatywy organizacyjnej przez naród niemiecki, zgodnie z jego uznanym prawem do samostanowienia.

Pierwszy rok pracy rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej umożliwił dokonanie konfrontacji zapowiedzi na temat reorganizacji państwa niemieckiego na zasadach poczdamskich, z praktyką, z ich wykończeniem. Konfrontacji tej dokonała Deklaracja Praska. Dokument ten odsłania istotę zagadnienia tzw. zakończenia stanu wojny z Niemcami, projektowanego przez trzy mocarstwa zachodnie. Deklaracja Praska kilkakrotnie przypomina, że celem umowy poczdamskiej jest odbudowa Niemiec jako miłującego pokój państwa demokratycznego, opierającego się na odbudowie i dalszym rozwoju pokojowego niemieckiego przemysłu, rolnictwa i innych gałęzi ekonomiki niemieckiej. Cały ten dokument zawiera zestawienie — jeszcze jedno — wszystkich faktów łamania czy odstępstwa przez mocarstwa zachodnie od postanowień programu poczdamskiego w zakresie reorganizacji państwa niemieckiego. Deklaracja Praska stwierdza, że „rządy Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji definitywnie wyrzekły się tych uchwał czterech mocarstw, w których wyrażały się cele likwidacji imperializmu niemieckiego, a także cele odrodzenia Niemiec jako miłującego pokój, demokratycznego państwa, i w których wyrażały się wzniosłe zasady utrwalenia pokoju na całym świecie“. Mimo to Deklaracja Praska w czwartej konkluzji mówi, że kierując się interesem utrzymania pokoju w Europie, należy uznać za rzecz nie cierpiącą zwłoki: „utworzenie na zasadach parytetu z przedstawicieli wschodnich i zachodnich Niemiec ogólnoniemieckiej rady ustawodawczej, która winna przygotować utworzenie tymczasowego, demokratycznego, pokojowego, ogólnoniemieckiego, suwerennego rządu i przedstawić odpowiednie wnioski do wspólnego zatwierdzenia przez rządy ZSRR, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Francji, i która aż do utworzenia ogólnoniemieckiego rządu winna być przyściągnięta do konsultacji przy opracowywaniu traktatu pokojowego“.

Deklaracja Praska potwierdzona została specjalnym komunikatem rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej, ogłoszonym dnia 24 października 1950. W komunikacie tym rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej wyraża wdzięczność rządowi ZSRR i rządów europejskich krajów demokracji ludowej za to, że mógł wziąć udział w konferencji praskiej jako pełnoprawna strona. Ponadto rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej potwierdza w tym komunikacie wszystkie uchwały zawarte w Deklaracji Praskiej, dodając, że Niemiecka Republika Demo-

kratyczna deklaruje swą gotowość wzięcia udziału we wszystkich poczynaniach, których celem jest przywrócenie jedności Niemiec³⁾). Powyższy komunikat rządu Niemieckiej Republiki Demokratycznej stał się równocześnie inauguracją nowej inicjatywy premiera Otto Grotewohla w zakresie poczynañ organizacyjnych, dążących do nawiązania łączności z częścią narodu niemieckiego, zamieszkującą terytorium trzech zachodnich stref okupacyjnych⁴⁾).

2

W związku z reorganizacją Niemieckiej Republiki Demokratycznej na zasadach poczdamskich wyłania się centralne zagadnienie prawa międzynarodowego: zagadnienie suwerenności państwa niemieckiego.

Żaden akt prawny mocarstw okupacyjnych nie porusza zagadnienia suwerenności Niemiec. Nie czyni tego w szczególności Deklaracja czterech mocarstw z dnia 5 czerwca 1945 o przejęciu najwyższej władzy nad Niemcami. Ścisła interpretacja Deklaracji nakazuje wyeliminować jakiegokolwiek rozważania w jej ramach na temat zagadnienia suwerenności Niemiec. Mimo to istnieje szereg teorii, wiążących zagadnienie suwerenności Niemiec z Deklaracją — rzecz jasna bez określenia treści pojęcia suwerenności, gdyż trudno ją sprecyzować dla celów tak dowolnej interpretacji.

Teoretycy, wiążący rozważania na temat suwerenności Niemiec z postanowieniami Deklaracji, utożsamiają fakt objęcia centralnej władzy rządowej nad Niemcami z automatycznym przejęciem suwerenności i automatyczną likwidacją państwowości niemieckiej⁵⁾). W rozważaniach tych pominięta jest okoliczność, że pojęcie centralnej władzy rządowej nad Niemcami przez rządy czterech mocarstw okupacyjnych zostało w Deklaracji ściśle określone — zarówno co do formy, jak co do treści, jak wreszcie co do czasu trwania. Ta centralna władza rządowa czterech mocarstw okupacyjnych nie jest bynajmniej nieograniczona, jest ona wykonywana na płaszczyźnie prawa międzynarodowego i dla zaspokojenia dokładnie określonych celów. Wykonywanie tej władzy nie przesądza w niczym — jak wyraźnie podkreśla Deklaracja — późniejszych decyzji, jakie mogą zapaść w odniesieniu do Niemiec. Sprawowanie centralnej władzy rządowej w Niemczech przez rządy czterech mocarstw okupacyjnych ma w samym swoim założeniu charakter prowizoryczny, termin tego prowizorium ubiega z chwilą wykonania zasadniczych klauzul, wy-

³⁾ „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1951 nr 1, s. 185—200; „Trybuna Ludu“ z dnia 25 października 1950.

⁴⁾ Prof. Dr H. Kroeger, „Die Prager Beschlüsse — eine neue Etappe im Kampf um Frieden und Einheit“, opublikowany w „Neue Justiz“ 1950 nr 11, s. 427—429; Dr H. Toeplitz, „Deutsche an einen Tisch“ opublikowany w „Neue Justiz“ 1951 nr 2 s. 49—50.

⁵⁾ A. Klafkowski, „Zagadnienie centralnej władzy niemieckiej“ — „Przeгляд Zachodni“ 1949, nr 9—10, s. 189—206.

nikających z bezwarunkowej kapitulacji Niemiec. Dodać wreszcie należy kilkakrotne podkreślanie w okupacyjnych aktach prawnych, że cztery mocarstwa okupacyjne odrzucają aneksję Niemiec. Toteż przyjąć można ostrożne sformułowanie, że jakkolwiek pojęcie suwerenności nie posiada zbyt dokładnie określonej zawartości prawnej, to jednak niewątpliwie kompetencje przejęte przez rządy czterech mocarstw okupacyjnych w Niemczech są na pewno mniejsze niż to, co się potocznie rozumie jako suwerenność⁶⁾.

Umowa jałtańska, podstawowy akt międzynarodowo-prawny przesądzający zasady okupacji Niemiec, również nie zawiera wzmianki na temat suwerenności Niemiec. Nie ma w niej jednego zwrotu, który by pozwalał interpretować intencje kontrahentów tej umowy w kierunku woli zniszczenia suwerenności Niemiec po bezwarunkowej kapitulacji. Jedną z najstarszych analiz postanowień terytorialnych umowy jałtańskiej kończy się wnioskiem, że te postanowienia oznaczają z całą pewnością „trochę mniej niż nabycie suwerenności terytorialnej“ odnośnie do okupowanych Niemiec.

Pewne fragmenty umów międzynarodowych, dotyczących okupacji państw systemu „osi“, pojawiają się obecnie w pracach Rady Bezpieczeństwa⁷⁾.

Okupacyjne akty prawne nie dotyczą w ogóle zagadnienia suwerenności. Można więc zająć stanowisko, że suwerenność Niemiec istnieje. Wskutek identyfikowania suwerenności państwowej z centralną władzą administracyjną występują wszakże w tym zakresie różnice poglądów. Wyrażają się one w tym, że jedni teoretycy mówią o suwerenności „czasowo unicestwionej“⁸⁾, lecz mogącej odżyć w określonych warunkach. Według innych teoretyków, suwerenność Niemiec uznać należy za „zawisłą“⁹⁾, w żadnym razie nie należy mówić o suwerenności okaleczonej. Wreszcie często pojawia się zwrot o „ograniczonej“ suwerenności¹⁰⁾.

Praktyka, opierając się na pozytywnym prawie okupacyjnym, zajmuje stanowisko, że suwerenność Niemiec może albo istnieć, albo nie istnieć

⁶⁾ Mann F. A., L. L. D., „The present legal status of Germany“ — „Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentliches Recht“. Herausgegeben — Dr R. Laun, Dr. H. v. Mangoldt — Hamburg 1948, s. 27—42.

⁷⁾ Security Council Official Records. Second Year. Special Supplement Nr 3 Report of new members. Lake Success New York 1947. Cytowane s. 23, 48.

⁸⁾ Haensel Carl, „Das Organisationsverbrechen. Nuernberger Betrachtungen zum Kontrollratsgesetz Nr 10“ 1947 s. 7.

⁹⁾ Aubert — Baumont — Jaeger — Lauret — Mayoux — Franck — Rueff, „Nouveaux aspects du problème allemand“, Centre d'Etudes de Politique Etrangère, Paris 1947, cyt. s. 21—23.

¹⁰⁾ Security Council Official Records. Second Year. Special Supplement Nr 3. Report of new members. Lake Success New York 1947. Cytowane s. 23, 48. — Haensel Carl, „Das Organisationsverbrechen. Nuernberger Betrachtungen zum Kontrollratsgesetz Nr 10“ 1947 s. 7. — Aubert — Baumont — Jaeger — Mayoux — Franck — Rueff, „Nouveaux aspects du problème allemand“, Centre d'Etudes de Politique Etrangère, Paris 1947, cyt. s. 21—23.

w ogóle — żadne stadia przejściowe, żadne „ograniczenia“ suwerenności nie są dopuszczalne¹¹⁾. Praktyka Niemieckiej Republiki Demokratycznej, zgodnie z umowami międzynarodowymi, stwierdza, że ta suwerenność istnieje, że nie ulega ona zniszczeniu¹²⁾. To stanowisko znalazło od samego początku swój wyraz w pracach konstytucyjnych Niemieckiego Kongresu Ludowego, które zostały oparte na tezie o istnieniu suwerenności¹³⁾. Jest to stanowisko zgodne z teorią prawa międzynarodowego oraz z aktami międzynarodowo-prawnymi, regulującymi zasady okupacji. Według podstawowych zasad prawa międzynarodowego okupant nie nabywa suwerenności terytorium okupowanego. Okupacja nie stanowi tytułu do nabycia suwerenności¹⁴⁾. Mocarstwa okupacyjne w Niemczech — jak każde państwo okupacyjne — regulują swój stosunek do Niemiec jak stosunek do państwa obcego.

Z powyższych rozważań wynika, że zagadnienie suwerenności państwa niemieckiego rozważać należy równolegle do zagadnienia istnienia państwa niemieckiego po bezwarunkowej kapitulacji.

Prof. Hans Peters, jeden z czołowych przedstawicieli tezy o istnieniu państwa niemieckiego po bezwarunkowej kapitulacji, podkreśla doniosłe skutki prawne, wynikające z tej tezy¹⁵⁾. Stwierdza on, że wskutek istnienia państwa niemieckiego kraje nie mogą regulować tych zagadnień, które mogą być normowane jedynie w skali Niemiec jako całości. Kraje nie mogą normować tych zagadnień w sposób, który na przyszłość mógłby przesądzić lub uniemożliwić uregulowanie tych samych zagadnień w skali Niemiec jako całości. Prof. Peters twierdzi, że byłoby to sprzeczne z porządkiem prawnym, obowiązującym w Niemczech po bezwarunkowej kapitulacji.

Najbardziej zwarte rozważania w tym zakresie znajdują się w pracach prof. A. Steinigera¹⁶⁾. Prace te jako punkt wyjścia obierają tezę o za-

¹¹⁾ „Morgen“ z dnia 26 maja 1948 artykuł sprawozdawczy pt. „Das deutsche Volk völkerrechtlich souverän. Sitzung des Verfassungsausschusses des Volkstrates — Vier Hauptthesen“.

¹²⁾ Menzel E., „Deutschland: ein Kondominium oder Koimperium — eine Auseinandersetzung mit den Thesen von prof. Kelsen“, rozprawa opublikowana w „Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentliches Recht“

¹³⁾ Dr Stappert, „Die alliierte Kontrollbehörde in Deutschland“ — opublikowany w „Jahrbuch für internationales u. ausländisches öffentliches Recht“. Herausgegeben — Dr R. Laun, Dr H. v. Mangoldt, Hamburg 1948, s. 139—159.

¹⁴⁾ Patrz materiały źródłowe wyżej (12 i 13).

¹⁵⁾ Prof. Dr. H. Peters, „Die Gesetzgebung der Länder und Provinzen“ opublikowany w „Neue Jusitz“ 1947, s. 2—7.

¹⁶⁾ Steiniger A. Prof. Dr „Ausschliessbarkeit des Rechtsweges bei Staatshaftungsklagen durch neues Landesrecht?“ — „Neue Justiz“ 1947 nr 7, s. 146—151.

chowaniu przez państwo niemieckie zdolności prawnej bez żadnej luki czasowej. Co do zdolności działania prof. Steiniger stwierdza ograniczenie państwa niemieckiego w tym zakresie wskutek postanowień umowy poczdamskiej. Jest to jednak ograniczenie, mające charakter przejściowy, gdyż równocześnie cztery mocarstwa okupacyjne we wspólnym Oświadczeniu odrzuciły aneksję Niemiec, a więc tym samym dały wyraz przewidywaniu, iż nastąpi moment, gdy państwu niemieckiemu przywrócona zostanie całkowita zdolność działania.

Rozwinięcie tych wniosków prof. Steinigera połączone jest z pewnymi komplikacjami. Jedna z nich wyraża się w pytaniu: „Skoro państwo niemieckie istnieje, to czy jest ono identyczne z tym państwem niemieckim, które skapitulowało bezwarunkowo dnia 9 maja 1945 roku?“ Jest to więc zagadnienie identyczności i ciągłości państwa niemieckiego, oczywiście ze zmianami, wynikającymi ze skutków klęski, wywołanej i poniesionej przez rząd narodowo-socjalistyczny. Zagadnienie identyczności państwa niemieckiego nie jest nowością. Istniało ono w podobnej formie po pierwszej wojnie światowej.

W okresie formułowania postanowień konstytucji weimarskiej Hugo Preuss rozstrzygnął to zagadnienie w prosty sposób¹⁷⁾. Oświadczył on, że nie wolno zadawać pytania, czy nowe państwo niemieckie jest prawnym następcą Rzeszy Niemieckiej z okresu pierwszej wojny światowej. Jest rzeczą oczywistą — oświadczył Hugo Preuss — że to jest ten sam podmiot prawny ze zmienioną konstytucją. Niemcy istnieją w ciągłości. Takie były poglądy na temat identyczności Niemiec po pierwszej wojnie światowej. Po bezwarunkowej kapitulacji Niemiec w 1945 roku zagadnienie to wyłoniło się w związku z różnicami, jakie wystąpiły w zakresie reorganizacji państwowej poszczególnych stref okupacyjnych. Kraje niemieckie o tendencjach separatystycznych przyjęły tezę, że są spadkobiercami Rzeszy Niemieckiej. Teza ta zakłada milcząco, że Rzesza Niemiecka jako państwo zniknęła. Na tym samym gruncie rozwijała się teoria prof. Kelsena o debelacji Niemiec. Niebawem wystąpiło zjawisko, które w tych właśnie krajach wywarło duży wpływ na zanik popularności teorii prof. Kelsena. Kraje niemieckie, zwłaszcza w strefie amerykańskiej i angielskiej, gotowe były obejmować „spadek po Rzeszy Niemieckiej“, ale równocześnie odrzucały myśl o przejęciu zobowiązań państwa niemieckiego¹⁸⁾. Chciano obejmować spadek bez żadnych obciążeń, zwłaszcza kraje w strefie angielskiej i amerykańskiej pragnęły objąć w taki sposób urządzenie i obiekty wojskowe. Z chwilą gdy wystąpiło zjawisko masowego zgłaszania się wierzycieli państwa niemieckiego, w krajach wystąpiła tendencja do uznawania identyczności państwa niemieckiego.

¹⁷⁾ „Deutsche Volkszeitung“ z dnia 9 września 1948 artykuł pt. „Deutsches Reich oder Bundesrepublik Deutschland?“.

¹⁸⁾ „Neue Zeit“ z dnia 16 grudnia 1945, artykuł pt. „Der Streit um das Erbe“.

W praktyce prowadziło to do odraczania wszystkich żądań wierzycieli aż do czasu reorganizacji politycznej państwa niemieckiego, a więc do chwili zniesienia okupacji. Ten stan faktyczny wywarł wpływ decydujący na rozważania teoretyczne o identyeczności państwa niemieckiego. Rzeczywistość przekonała licznych teoretyków niemieckich, że państwo niemieckie istnieje, że obecne kraje są identyczne pod względem prawnym z krajami niemieckimi z okresu weimarskiego, że nie można obecnie mówić o prawnej sukcesji krajów niemieckich.

W dniu 10 maja 1949 r. Niemiecka Rada Ludowa w Berlinie na posiedzeniu komisji dla zagadnień traktatowych uchwaliła tezy, ujęte w referacie prof. Leo Zuckermanna¹⁹). Tezy te oparte są na podsumowaniu wyników badań teoretycznych oraz pozytywnego prawa, obowiązującego podczas okupacji w Niemczech. Opierając się na takim materiale prof. Leo Zuckermann sformułował podstawową tezę, że Niemcy nie przestały istnieć jako państwo po kapitulacji w 1945 roku. Państwo niemieckie istnieje bez przerwy jako podmiot prawa międzynarodowego. Ten podmiot prawny ograniczony jest w zakresie zdolności działania. Państwo niemieckie odzyskuje jednak zdolność działania, reorganizując swoją władzę państwową w miarę zaniku specyficznych form zarządu międzynarodowego, dysponowanego przez cztery mocarstwa okupacyjne.

Istnienie państwa niemieckiego oraz uznanie jego podmiotowości międzynarodowo-prawnej ściśle się wiąże z zagadnieniem suwerenności. Ani umowa jałtańska, ani poczdamska, ani akt bezwarunkowej kapitulacji Niemiec, ani wreszcie Deklaracja i Oświadczenia rządów czterech mocarstw z dnia 5 czerwca 1945²⁰) nie dotyczą zagadnienia suwerenności państwa niemieckiego. Należy więc przyjąć stanowisko, zajmowane w tej sprawie przez teorię i praktykę prawa międzynarodowego. Stwierdza ono, że suwerenność jest jedna i niepodzielna. W czasie okupacji suwerenność państwa okupowanego zawisa lub spoczywa — jak to się określa w teorii prawa międzynarodowego. W żadnym jednak razie suwerenność nie ginie wskutek okupacji, lecz ulega jedynie ograniczeniom. Takie stanowisko przedstawił w wykładzie haskim prof. S. B. Kryłow²⁰), jeden z czołowych międzynarodowców radzieckich. Analizując umowę poczdamską w świetle poprzedzających ją czerwcowych aktów prawnych, prof. Kryłow wskazał na rodzaj ograniczeń suwerenności niemieckiej, wynikających z programu poczdamskiego. Prof. Kryłow stwierdzał w swych wnioskach, że ograniczenie suwerenności Niemiec ma charakter przejściowy, że potrwa ono aż do reorganizacji politycznej Niemiec. Wa-

¹⁹) „Deutschlands Stimme“ z dnia 16 maja 1948 s. 3.

²⁰) Kryłow Serge, prof., „Les notions principales du droit des gens“ (La doctrine soviétique du droit international). Recueil des Cours de l'Académie de Droit International 1947 T. 70 — s. 411—475.

runkiem tej reorganizacji jest wykonanie programu poczdamskiego w zakresie denazyfikacji i demilitaryzacji Niemiec oraz przeobrażenie społeczno-gospodarcze Niemiec.

Główny referent komisji konstytucyjnej Niemieckiej Rady Ludowej, prof. A. Steiniger, reprezentuje takie samo stanowisko jak prof. Kryłow. Prof. Steiniger traktuje zagadnienie suwerenności państwa niemieckiego jako rzecz niesporną²¹⁾. Na tej suwerenności ciąży ograniczenia, wynikające z poczdamskiego programu okupacyjnego. Pogląd ten można odnaleźć we wszystkich pracach i publikacjach Niemieckiej Rady Ludowej. Prezydium Niemieckiej Rady Ludowej, protestując 7 czerwca 1948 przeciwko wynikom konferencji londyńskiej, stwierdza w swym oświadczeniu między innymi, że suwerenność Niemiec nie uległa zniszczeniu po bezwarunkowej kapitulacji rządu narodowo-socjalistycznego. Suwerenność Niemiec przejęta została powierniczo przez cztery mocarstwa okupacyjne i jest przez nie wykonywana do momentu całkowitej demokracji Niemiec. Z chwilą wykonania programu okupacyjnego suwerenność niemiecka zostanie całkowicie przywrócona niepodzielnemu państwu niemieckiemu — oświadcza wspomniany komunikat prezydium Niemieckiej Rady Ludowej²²⁾. Przewodniczący komisji konstytucyjnej Niemieckiej Rady Ludowej Otto Grotewohl w licznych wystąpieniach podkreślał, że teza o zniszczeniu suwerenności Niemiec sprzeczna jest w sposób oczywisty z pozytywnym prawem międzynarodowym, zwłaszcza z umowami: jaltańską i poczdamską. Odslaniając istotne cele tezy o zniszczeniu państwa niemieckiego przez debelację i o wygaśnięciu suwerenności Niemiec Otto Grotewohl stwierdza, że są to tezy pseudonaukowe, maskujące tendencje, które pragną poddać Niemcy pod niepodzielne wpływy polityki amerykańskiej. Na poparcie swego stanowiska Otto Grotewohl przytacza uchwały zjazdu prawników-międzynarodowców niemieckich, odbywanego w Hamburgu. Na pierwszym zjeździe w Hamburgu w dniach 16 — 17 kwietnia 1947 ustalono tezę, że państwo niemieckie istnieje i pozostało podmiotem prawa międzynarodowego. Teza ta wynika z licznych referatów, wygłoszonych na tym zjeździe oraz z dyskusji nad tymi referatami²³⁾.

W okresie okupacji Związek Radziecki, stojąc na stanowisku programu poczdamskiego, uznawał suwerenność niemiecką z ograniczeniami, wyni-

²¹⁾ „Deutsche Volkszeitung“ z dnia 6 listopada 1948; „Morgen“ z dnia 26 maja 1948; „Taegliche Rundschau“ z dnia 8 czerwca 1948; „Deutschlands Stimme“ z dnia 27 października 1948.

²²⁾ „Taegliche Rundschau“ z dnia 8 czerwca 1948.

²³⁾ Dr Stappert, „Die alliierte Kontrollbehörde in Deutschland“ — opublikowany w „Jahrbuch für internationales und ausländisches öffentliches Recht“. Herausgegeben — Dr R. Laun, Dr. H. c. Mangoldt — Hamburg 1948, s. 139—159.

kającymi z tego programu²⁴). Stanowisko radzieckie pokrywało się wtedy z klasycznym prawem międzynarodowym, uznającym, że suwerenność jest jedna i niepodzielna. Na podstawie takich założeń nie było w strefie radzieckiej żadnych wahań co do stanowiska prawnego krajów. Zagadnienie suwerenności krajowej, występujące w strefach zachodnich, nie istniało w ogóle w strefie radzieckiej. Stojąc na stanowisku jedności terytorialnej, prawnej i gospodarczej Niemiec, Związek Radziecki zajmował równocześnie stanowisko uznania suwerenności niemieckiej z tymi ograniczeniami, które wynikają z umowy poczdamskiej.

Stany Zjednoczone nie uznają istnienia suwerenności niemieckiej²⁵). Poprzez tezy prof. Kelsena do praktyki okupacyjnej w strefie amerykańskiej śledzić można tę samą myśl przewodnią — tezę o zniszczeniu państwowości niemieckiej, a tym samym zniszczeniu suwerenności niemieckiej. Teza amerykańska rozszerzyła swój zasięg z chwilą zorganizowania Bizonii-Trizonii, stając się podstawową tezą organizacyjną tzw. państwa zachodnio-niemieckiego. Wystąpiło to szczególnie podczas prac Rady Parlamentarnej w Bonn. W oświadczeniu przedstawiciela amerykańskiego zarządu wojskowego znalazł się zwrot, że tzw. ustawa zasadnicza winna być w pełni podporządkowana postanowieniom statutu okupacyjnego²⁶). Oświadczenie to zostało złożone, kiedy treść statutu okupacyjnego nie była jeszcze znana. Główny organ amerykańskiego zarządu wojskowego w Niemczech uważał wtedy za wskazane pisać o „fikcji suwerenności niemieckiej“ — było to w okresie największego natężenia prac konstytucyjnych w Bonn²⁷). Charakteryzując poglądy amerykańskie na ten temat, stwierdzić można, że amerykańska polityka okupacyjna zmierza do traktowania Niemiec jako „sovereign no man's land“. Pojęcie „suwerenny“ jest tutaj użyte ze względów taktyki politycznej²⁸).

Sumując powyższe należy zwrócić uwagę na wartość praktyczną tych rozważań. Wynika ona z tezy, że uznanie prawa narodu niemieckiego do samostanowienia przesądza uznanie jego suwerenności. Zasady okupacji i kontroli nad Niemcami w pierwszym okresie kontrolnym nie mogły i nie miały zamiaru naruszyć suwerenności Niemiec. Celem ich natomiast było przejściowe ograniczenie tej suwerenności w imię interesu międzynarodowego i w imię dobra samego narodu niemieckiego, wstępującego na drogę demokratycznej przebudowy swego państwa.

Z chwilą wykonania zasad poczdamskich — tak jak to nastąpiło w byłej strefie radzieckiej — i z chwilą okrzepnięcia organizacyjnego niemiec-

²⁴) W. M. Mołotow, „Zagadnienia polityki zagranicznej“ Przemówienia i oświadczenia kwiecień 1945 — czerwiec 1948. Książka i Wiedza, Warszawa 1950, s. 448.

²⁵) „Deutschlands Stimme“ z dnia 19 grudnia 1948.

²⁶) „Hamburger Allgemeine“ z dnia 13 kwietnia 1949.

²⁷) „Deutschlands Stimme“ z dnia 19 grudnia 1948.

²⁸) Patrz materiały ad 25.

kich sił demokratycznych nastąpić mogło formalne cofnięcie ograniczenia suwerenności niemieckiej. Stało się to w konstytucji Niemieckiej Republiki Demokratycznej, ogłoszonej 7 października 1949. Wstęp do tej konstytucji jest wyrazem suwerennego działania narodu niemieckiego w zakresie reorganizacji państwa niemieckiego na zasadach demokratycznych. Art. 3 konstytucji stwierdza, że wszelka władza państwowa pochodzi od ludu, że każdy obywatel ma prawo i obowiązek współuczestniczenia w kształtowaniu spraw swojej gminy, powiatu, kraju i Niemieckiej Republiki Demokratycznej²⁹⁾.

Komentatorzy tej konstytucji podkreślają, że zawiera ona elementy demokracji bezpośredniej³⁰⁾. Te elementy podkreślone są zdaniem, zawartym w art. 4 konstytucji, które brzmi: „Każdy ma prawo i obowiązek przeciwstawić się aktom, sprzecznym z uchwałami przedstawicielstwa ludowego. Każdy obywatel zobowiązany jest postępować zgodnie z konstytucją i bronić konstytucji przed jej wrogami“. Max Fechner, jeden z czołowych komentatorów, minister sprawiedliwości w rządzie Niemieckiej Republiki Demokratycznej, podkreśla, że jest to pierwsza w historii niemieckiej konstytucja, będąca dziełem samego ludu niemieckiego i wyrazem jego woli w zakresie kształtowania stosunków państwowych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych³¹⁾. Przy formułowaniu tej konstytucji — podkreśla Max Fechner — lud nie odgrywał roli statysty, jak to dotąd bywało. Konstytucja ta przyjęta została 30 maja 1949 przez III Niemiecki Kongres Ludowy, po przedyskutowaniu jej na zebraniach dyskusyjnych, które odbyły się w całych Niemczech w liczbie 900 tysięcy zebrań. W wyniku materiałów dyskusyjnych, sprecyzowanych podczas tych zebrań, Niemiecka Rada Ludowa dokonała 503 poprawek w projekcie konstytucji. Te cyfry są wyrazem realizacji zasady suwerenności ludu niemieckiego w konstytucji Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Dalszym wyrazem realizacji tej zasady jest przesunięcie całego ciężaru organizacji państwa na przedstawicielstwo ludowe. W jednym z komentarzy podkreśla się, że po raz pierwszy w historii niemieckiej przedstawicielstwo ludowe stało się najwyższym organem władzy państwowej, wskutek czego suwerenność ludu przestała być uroczystą obietnicą, natomiast stała się żywą rzeczywistością. We wszystkich komentarzach, związanych z proklamacją Niemieckiej Republiki Demokratycznej, zagadnienie suwerenności państwa i narodu niemieckiego rozumiane jest w powyższy sposób³²⁾.

²⁹⁾ „Przegląd Zachodni“ 1950 nr 1—2, teksty źródłowo dotyczące proklamacji Niemieckiej Republiki Demokratycznej s. 110—111.

³⁰⁾ Max Fechner, „Ein Jahr Deutscher Demokratischer Republik“ — „Neue Justiz“ 1950 nr 10, s. 373—377.

³¹⁾ Max Fechner, „Über die Besonderheiten der Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik“ — opublikowany w „Neue Welt“ 1949 nr 23, s. 62—72.

³²⁾ Max Fechner, „Grundlage realer Demokratie. Das Wesen der Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik“, opublikowany w „Tägliche

Dwa akty prawne w szczególny sposób potwierdzają główną linię przedstawionego wyżej rozumowania na temat suwerenności państwa niemieckiego:

1. Deklaracja gen. Czujkova o przekazaniu rządowi Niemieckiej Republiki Demokratycznej administracji obszaru strefy radzieckiej Niemiec z dnia 10 października 1949 zawiera wyraźne akcenty w tym zakresie³³). W deklaracji tej gen. Czujkow oświadcza: „Rząd radziecki jest przekonany, że naród niemiecki znajdzie drogi do przywrócenia naruszonej w chwili obecnej jedności Niemiec i zrealizuje jedność państwa niemieckiego na zasadach demokratycznych i pokojowych...“. Przedstawivszy skutki łamania umowy poczdamskiej przez mocarstwa zachodnie, zwłaszcza stworzenie tzw. państwa zachodnio-niemieckiego, gen. Czujkow oświadcza: „W tych warunkach nie podobna nie uznać za słuszne dążenia demokratycznych kół niemieckich do ujęcia w swe ręce dzieła przywrócenia jedności Niemiec i odrodzenia ich na zasadach demokratycznych i pokojowych. Właśnie w tym rząd radziecki widzi sens uchwał Niemieckiej Rady Ludowej o wprowadzeniu w życie konstytucji Niemieckiej Republiki Demokratycznej i o utworzeniu w Berlinie rządu tymczasowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej“. Deklaracja gen. Czujkova kończy się oświadczeniem, że rząd radziecki postanowił przekazać rządowi tymczasowemu Niemieckiej Republiki Demokratycznej funkcje rządowe, które dotychczas należały do radzieckiej administracji wojskowej. Zamiast Radzieckiego Zarządu Wojskowego w Niemczech zostanie utworzona Radziecka Komisja Kontroli, której zadaniem będzie kontrolowanie wykonania poczdamskich i innych wspólnych uchwał czterech mocarstw w sprawie Niemiec. Deklaracja więc gen. Czujkova przekazuje Niemieckiej Republice Demokratycznej najwyższą władzę administracyjną. Prasa niemiecka oraz wydawnictwa dokumentów zamieściły deklarację gen. Czujkova pod tytułem: „Związek Radziecki uznaje suwerenność niemiecką“.

2. Ustawa o przejściu władzy administracyjnej przez tymczasowy rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej z dnia 10 października 1949 jest drugim dokumentem wielkiej doniosłości odnośnie do interpretacji zagadnienia suwerenności³⁴). Ustawa ta opublikowana została w głównym dotychczas organie radzieckiej administracji wojskowej pod tytułem: „Wszystkie prawa suwerenne przeniesione na rząd niemiecki“.

Rundschau“ z dnia 11 października 1949; G. Holt, „Auf dem Fundament der Verfassung“ w „Taegliche Rundschau“ z dnia 7 października 1949; Leo Zuckermann, „Der Weg zum demokratischen Staat. Einige aktuelle deutsche Fragen im Lichte der Staatslehre Lenins“ — „Taegliche Rundschau“ z dnia 27 stycznia 1950; Gerhard Eisler, „Der Nationalkongress vertritt ganz Deutschland“ — „Neues Deutschland“ z dnia 22 sierpnia 1950.

³³) „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949 nr 10; „Leipziger Volkszeitung“ z dnia 12 października 1949.

³⁴) „Taegliche Rundschau“ z dnia 12 października 1949 nr 239.

Manifest Niemieckiej Rady Ludowej z dnia 7 października 1949, formułując w zwięzły i jasny sposób cele Frontu Narodowego Demokratycznych Niemiec, zawiera następujący zwrot na temat suwerenności: „Odbudowa zupełnej suwerenności narodu niemieckiego przez uznanie jego prawa do prowadzenia samodzielnej polityki zagranicznej i samodzielnego handlu zagranicznego. Wolny i niezależny rozwój niemieckiego państwa demokratycznego i narodu niemieckiego po zawarciu traktatu pokojowego“³⁵). Tak sformułowana została treść suwerenności w pojęciu Niemieckiej Republiki Demokratycznej. W konsekwencji tego premier Otto Grotewohl oświadczył, że konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej skierowana jest na całe Niemcy, podobnie jak działalność Niemieckiej Republiki Demokratycznej skierowana jest na ogarnięcie całych Niemiec. W tym sensie można mówić o dążeniu do przywrócenia całkowitej suwerenności całego państwa niemieckiego. W chwili obecnej trzy zachodnie strefy okupacyjne pozbawione są suwerenności. Udział Niemieckiej Republiki Demokratycznej w konferencji międzynarodowej, w której wyniku ogłoszona została Deklaracja Praska, można uważać nie tylko za wyraz suwerenności Niemieckiej Republiki Demokratycznej, lecz również za wyraz jej powrotu do społeczności narodów pokój miłujących³⁶).

3

W końcu należy omówić zagadnienie stosunku Niemieckiej Republiki Demokratycznej do postanowień poczdamskich w zakresie zagadnienia reorganizacji państwa niemieckiego. Na tym odcinku wyłaniają się do rozważenia dwa elementy:

a) pierwszy — stosunek Związku Radzieckiego do umowy poczdamskiej na tle przemiany okupacji w system kontrolny;

b) drugi — stosunek Niemieckiej Republiki Demokratycznej do zobowiązań, nałożonych na Niemcy w umowie poczdamskiej.

ad a) Podstawowym dokumentem zarysowującym stosunek Związku Radzieckiego do Niemieckiej Republiki Demokratycznej jest pismo generalissimusa Józefa Stalina do prezydenta Wilhelma Piecka z dnia 13 października 1949³⁷). Wspomniane pismo zawiera syntezę postanowień poczdamskich. Mówi ono o jednolitych, niepodległych, demokratycznych i pokojowych Niemczech. Pismo generalissimusa Stalina zawiera więc powtórzenie podstawowych zasad umowy poczdamskiej. W warunkach sytuacji międzynarodowej, podczas której to pismo zostało opublikowane, trzeba mówić nie tylko o powtórzeniu, nie tylko o potwierdzeniu powyższych zasad poczdamskich, lecz również o tym, że jest to krok naprzód

³⁵) „Niemiecka Republika Demokratyczna Materiały i Dokumenty“, s. 161; „Tägliche Rundschau“ z dnia 26 sierpnia 1950.

³⁶) Prof. Dr Herbert Kroeger, „Die Prager Beschlüsse — eine neue Etappe im Kampf um Frieden und Einheit“ — opublikowany w „Neue Justiz“ 1950 nr 11, s. 427—429.

³⁷) „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949. s. 913—915, nr 10.

w kierunku stworzenia warunków dla odegrania przez NRD roli podstawowego czynnika pokojowego w Europie.

To samo stanowisko obserwować można we wszystkich aktach prawnych radzieckiej administracji wojskowej w Niemczech w chwili przekazywania jej kompetencji administracyjnych rządowi tymczasowemu Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Deklaracja gen. Czujkowa z dnia 10 października 1949 wychodzi z założeń umowy poczdamskiej i wielokrotnie nawiązuje do tych założeń. W zakończeniu tej deklaracji czytamy: „Przy tym rząd radziecki przyjmuje do wiadomości, że rząd tymczasowy (Niemieckiej Republiki Demokratycznej, przyp. aut.) będzie stał na stanowisku uchwał konferencji poczdamskiej i będzie wykonywał zobowiązania wynikające ze wspólnie powziętych uchwał czterech mocarstw“. Gen. Czujkow zakończył swą deklarację oświadczeniem, że Radziecka Administracja Wojskowa w Niemczech zamienia się z tą chwilą na Radziecką Komisję Kontroli, której zadaniem będzie kontrolowanie wykonywania poczdamskich i innych wspólnych uchwał czterech mocarstw w sprawie Niemiec³⁸⁾.

Drugie oświadczenie gen. Czujkowa z dnia 11 listopada 1949, sformułowane w związku z utworzeniem Radzieckiej Komisji Kontroli w Niemczech, również nawiązuje do umowy poczdamskiej. Fragment tego oświadczenia brzmi: „Radziecka Komisja Kontroli ma za zadanie kontrolować wykonanie poczdamskich i innych wspólnych uchwał czterech mocarstw dotyczących się Niemiec. Oznacza to, że rząd tymczasowy Niemieckiej Republiki Demokratycznej może swobodnie wykonywać swą działalność zgodnie z konstytucją Niemieckiej Republiki Demokratycznej, o ile działalność ta nie jest sprzeczna z uchwałami poczdamskimi i zobowiązaniami, wypływającymi ze wspólnych uchwał czterech mocarstw“. W dalszym ciągu tego oświadczenia znajduje się stwierdzenie, że Radziecka Komisja Kontroli spełnia funkcje czuwania nad tym, by nie poczyniono żadnych kroków sprzecznych z takimi zasadami, jak demilitaryzacja, demokratyzacja, zobowiązania reparacyjne itp. Gen. Czujkow podkreślił na koniec, że funkcje Radzieckiej Komisji Kontroli będą sprostawały się do nieodzownego nadzorowania³⁹⁾.

Warto wreszcie zwrócić uwagę na przemówienie min. A. Wyszyńskiego, wygłoszone w Berlinie dnia 14 grudnia 1949. W przemówieniu tym min. Wyszyński podkreślił ciągłość rozwoju procesu demokratyzacji Niemiec od konferencji poczdamskiej do utworzenia Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Ten fragment przemówienia min. Wyszyńskiego warto cytować w całości: „Przez utworzenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej i jej rządu założono fundament jednolitych i pokojowych Nie-

³⁸⁾ „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949, Nr 10 s. 867—871.

³⁹⁾ „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty“, s. 166—168; „Wolność“ z dnia 14 listopada 1949 nr 225; „Taegliche Rundschau“ z dnia 12 listopada 1949 nr 267.

miec. Powstanie Niemieckiej Republiki Demokratycznej było zakończeniem tego procesu, jaki rozpoczął się jeszcze od czasów konferencji poczdamskiej, która postawiła sobie za cel dać narodowi niemieckiemu możliwość zrealizowania rekonstrukcji na gruncie demokratycznym i pokojowym⁴⁰⁾. Ten pogląd, sformułowany przez min. Wyszyńskiego, znalazł oddźwięk w publicznych wypowiedziach przedstawicieli Radzieckiej Komisji Kontroli⁴¹⁾.

Sumując powyższe poglądy należy stwierdzić, że i w tym zakresie stanowisko Związku Radzieckiego pokrywa się z zasadami umowy poczdamskiej. Zgodnie z tymi zasadami okupacja Niemiec miała mieć przede wszystkim charakter reformatorski⁴²⁾. Celem okupacji było nie tylko uniknięcie chaosu po klęsce wojskowej Niemiec, lecz również odbudowa ustroju demokratycznego i stworzenie warunków jego rozwoju. Te warunki rozwoju mogły być stworzone z jednej strony przez zupełne zniszczenie militarystyki pruskiej, z drugiej zaś strony przez przywrócenie zaufania i poszanowanie przez Niemcy zasady podstawowej prawa międzynarodowego, *pacta sunt servanda*. Okupacja Niemiec nadto miała posiadać charakter ewolucyjny⁴³⁾. Przebudowa wewnętrzna Niemiec miała się odbywać według zasad poczdamskich ewolucyjnie, przy czym nie określono czasu trwania faz poszczególnych. W ramach okupacyjnych aktów prawnych miało się kształtować życie niemieckie etapami, w permanentnej ewolucji. Wyrazem tej ewolucji jest przeobrażenie Radzieckiej Administracji Wojskowej w Radziecką Komisję Kontroli. Można wymienić szereg dalszych dowodów tej ewolucji, a więc przekazanie Niemieckiej Republice Demokratycznej kierownictwa stosunkami zagranicznymi, handlem zagranicznym, stopniowe rozszerzanie uprawnień Min. Spraw Wewnętrznych itd. Wreszcie trzeba podkreślić, że okupacja Niemiec ma — zgodnie z umową poczdamską — charakter prowizoryczny⁴⁴⁾. Umowa poczdamska kilkakrotnie mówi o początkowym czy też pierwszym okresie okupacji Niemiec. Kilkakrotnie pojawiają się w niej zwroty o dążeniu do ostatecznej odbudowy życia politycznego w Niemczech na zasadzie demokratycznej i o ostatecznym włączeniu Niemiec do społeczności międzynarodowej. Z komentarzy do umowy jaltańskiej i poczdamskiej wynika, że mocarstwa okupacyjne miały w pewnym momencie porozumieć się co do nowego programu kontroli Niemiec, gdy dotychczasowe, poczdamskie zasady okupacyjne zostaną już zrealizowane. W ten sposób wyraźnie podkreślono prowizoryczny charakter okupacji Niemiec. W samym bowiem założeniu tego prowizorium leżało przygotowanie Niemiec

⁴⁰⁾ „Wolność“ z dnia 17 grudnia 1949 nr 281.

⁴¹⁾ „Wolność“ z dnia 18 października 1950 nr 235. W artykule pt. „Bezpodstawność wypadów zachodnich władz okupacyjnych przeciw Niemieckiej Republice Demokratycznej“.

⁴²⁾ Michel Virally, „L'Administration internationale de l'Allemagne“ s. 40.

⁴³⁾ Michel Virally, „L'Administration internationale de l'Allemagne“ s. 41.

⁴⁴⁾ Michel Virally, „L'Administration internationale de l'Allemagne“ s. 39—40.

do usamodzielnienia, do wyłonienia centralnego rządu niemieckiego, do podpisania przez ten centralny rząd niemiecki traktatu pokojowego. Z chwilą zniknięcia nadzwyczajnych okoliczności, które spowodowały okupację, to prowizorium ulec miało zmianie.

ad b) Stosunek Niemieckiej Republiki Demokratycznej do umowy poczdamskiej należy śledzić genetycznie, na tle wypowiedzi i działalności tych zorganizowanych sił demokratycznych, które doprowadziły do reorganizacji państwa niemieckiego. W tym stosunku zarysowuje się świadomość nie tylko zobowiązań, jakie umowa poczdamska nakładała na Niemcy, lecz również świadomość uprawnień, jakie umowa poczdamska gwarantuje narodowi niemieckiemu, a wśród tych uprawnień na pierwszym miejscu zarysowuje się żądanie traktowania Niemiec jako całości. Ta świadomość zarówno obowiązków jak i uprawnień wynikających z umowy poczdamskiej znalazła dobitny wyraz w uchwałach naczelnych władz partyjnych SED, ogłoszonych dnia 4 października 1949, a więc w przededniu proklamacji Niemieckiej Republiki Demokratycznej⁴⁵⁾. Podkreślając, że uchwały poczdamskie dają narodowi niemieckiemu możliwość odbudowy Niemiec, uchwały te stwierdzają: „Patrioci niemieccy powitali radośnie historyczne uchwały poczdamskie, ponieważ dały one im możliwość wysnucia wniosków z historii Niemiec, celem przekształcenia Niemiec w kraj demokratyczny i pokojowy oraz zachowania jednolitego i niepodległego państwa. Uznanie uchwał poczdamskich i konieczność sumiennego wykonania zawartych w nich zobowiązań ze strony Niemiec jest przeto obowiązkiem wszystkich patriotów niemieckich“. Niemieckie organizacje demokratyczne traktują to zobowiązanie z powagą, jaką należy przywiązywać do fundamentalnego założenia Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Wyrazem tego jest fakt, że Front Narodowy Demokratycznych Niemiec złożył pod koniec 1950 roku oświadczenie, iż zachodnie wojska okupacyjne utrzymywane są w Niemczech zachodnich nie w celu wykonania zadań nałożonych na nie przez umowę poczdamską, lecz celem prowadzenia „zimnej wojny“. Z tego względu — oświadcza Front Narodowy Demokratycznych Niemiec — zatraciły one charakter wojsk okupacyjnych i przekształciły się w armię interwencyjną. Fakt ten uznany został przez niemieckie organizacje demokratyczne za podstawę do niewykonywania zarządzeń władz okupacyjnych, za podstawę prawa do oporu narodowego w trzech zachodnich strefach okupacyjnych⁴⁶⁾.

Trudno przytaczać wypowiedzi organizatorów Niemieckiej Republiki Demokratycznej na temat ich stosunku do umowy poczdamskiej. Wypowiedzi te są zbyt liczne. Trzeba stwierdzić, że każda wypowiedź polityczna najwybitniejszych mężów stanu Niemieckiej Republiki Demokra-

⁴⁵⁾ „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty“ s. 161 oraz s. 116—124.

⁴⁶⁾ „Niemiecka Republika Demokratyczna. Materiały i Dokumenty“ s. 261—285.

tycznej, wszystkie noty polityczne wychodzą z założeń całkowitego wykonania umowy poczdamskiej⁴⁷⁾. Wszystkie materiały sprawozdawcze Niemieckiego Kongresu Ludowego i Niemieckiej Rady Ludowej trzeba by przytoczyć na poparcie tej tezy. Dla przykładu można dodać, że w odpowiedzi prezydenta Niemieckiej Republiki Demokratycznej na pismo generalissimusa Stalina z dnia 13 października 1949 znajduje się zwrot następujący: „Naród niemiecki uznaje szersze zobowiązania wynikające dlań z układu poczdamskiego, których wykonanie leży przede wszystkim w jego własnym interesie“⁴⁸⁾.

Deklaracja rządowa premiera Otto Grotewohla z dnia 12 października 1949 zawiera bardzo charakterystyczne sformułowanie stosunku Niemieckiej Republiki Demokratycznej do umowy poczdamskiej. Premier Grotewohl oświadczył na ten temat m. in.: „Nowa droga jest drogą demokracji, pokoju i przyjaźni ze wszystkimi narodami. Krocząc tą drogą rząd może i będzie się opierać na uchwałach konferencji poczdamskiej. Uchwały poczdamskie ugruntowane są na fakcie totalnej klęski hitlerowskich Niemiec i zniszczenia faszystowskiego aparatu władzy. Na miejscu powstałej w wyniku tego próżni miała powstać administracja czterech mocarstw. Lecz od samego początku jasne było, że okupacja Niemiec będzie tymczasowa. Okupacja i czterostronna administracja Niemiec zniszczyć miały bazę imperializmu niemieckiego, wypłenić militarizm niemiecki, reedukować naród niemiecki w duchu demokratycznym i wprowadzić go na drogę pokoju. Dlatego układ poczdamski przewiduje wyraźnie jednolity zarząd w całych Niemczech oraz zastąpienie administracji czterech mocarstw przez własny demokratyczny rząd narodu niemieckiego, gdy tylko administracja ta spełni swe główne zadanie, a mianowicie — zniszczenie podstaw niemieckiego imperializmu i militaryzmu. Uchwały poczdamskie zawierają jako podstawę prawną życiowo ważnych postulatów narodu niemieckiego postanowienie o zjednoczeniu wszystkich części Niemiec w jednolitą republikę demokratyczną. Rząd stoi na tym stanowisku, że żaden Niemiec nie może zrezygnować z tych podstaw prawnych“⁴⁹⁾. Powyższe stanowisko powtarza się często w przemówieniach premiera Grotewohla. Znajduje ono swój wyraz również w całej dokumentacji Niemieckiej Republiki Demokratycznej poprzedzającej Deklarację Praską oraz ją potwierdzającej.

⁴⁷⁾ F. Moeller, „Die unverrückbare Basis von Potsdam. Zum 5. Jahrestag der Potsdamer Beschlüsse“ — w „Tägliche Rundschau“ z dnia 2 sierpnia 1950 nr 178; prof. A. Jerusalimski „Zwrotny punkt w dziejach Europy“ — „Nowe Czasy“ 1950, nr 40, s. 9—13; „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949 nr 10, s. 872—912.

⁴⁸⁾ „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949 nr 10, s. 917.

⁴⁹⁾ „Zbiór Dokumentów“ pod redakcją J. Makowskiego 1949 nr 10, s. 881—882.